

Immanuel Kant en de schilderkunst.

Een belangrijkste kwestie van deze tijd is voor mij als beeldend kunstenaar de terugkeer van de mens en zijn gelaat in de kunst én de manier waarop dit wordt verbeeldt .

Jarenlang hou ik mij als kunstschilder hiermee bezig en met Kant's uitspraak : "Handel zo dat de stelregel van je handelen als algemene wet gesteld kan worden", wil ik de wetten die ik in mijn werk tot uitdrukking breng, nu in een essay verwoorden en daarbij mijn eigen verstand te gebruiken.

Dit probeersel is bedoeld voor een breed en algemeen publiek en daarom doe ik om te beginnen op eenvoudige wijze verslag van mijn bronnen, omdat deze een wezenlijke inleiding zijn op de rest van mijn verhaal.

Michelangelo's uitspraak: "De kunst vindt haar verhevenste uitdrukkingsvorm in de gestalte van de mens", is voor mij een oergegeven. Het begin van een zoektocht naar een waarheid in filosofieën en stromingen in de cultuur.

Het Humanisme, de Theologie, de Middeleeuwse Ideeënwereld zijn enkele beginpunten. Vele boeken over kunstgeschiedenis, literatuur, muziek heb ik bestudeerd en vooral veel kunst bekeken.

De wijze van schilderen zoals in de Italiaanse Renaissance of de Vlaamse Primitieven hebben mij laten zien wat eeuwigdurende kunst is en blijft. Vanuit deze tradities ben ik gaan werken en denken.

In de grote cirkel die door het bestuderen van de traditie ontstaat, vormt zich een basis van waaruit men nieuwe waarheden kan ontdekken en scheppen.

Onderwerpen uit de filosofie, de bijbel, de mythologie en de geschiedenis, met daarbij de ervaringen uit het dagelijkse leven geven een denkrichting aan, geven betekenis en zijn voedsel voor de ziel.

De Humanisten vonden hun inspiratie in de antieke cultuur, zochten naar de juiste levenswandel en naar evenwicht tussen het innerlijke en het uiterlijke.

De Middeleeuwen, de tijd waarin mens en mysterie nog een eenheid waren, valt af te lezen in de verfijnde en kleurrijke miniaturen. In de Middeleeuwen kan men de wortels van de eigen identiteit terugvinden.

Onze kerkvader Augustinus wist al dat je eerst inzicht in jezelf moet hebben om de kracht van menselijk inzicht te verwerven. De vreemdheid en verwondering vanuit het primitieve zijn onmisbaar in het vinden van oorspronkelijkheid.

Het inzicht in de essentie van het leven is verloren gegaan doordat het intellect boven het vitale is komen te staan. De twijfels over de Verlichting zijn ontstaan en men is vervreemd van een spirituele realiteit. Er bestaat een grote behoefte aan herbezieling.

De kunstenaar kan trachten het verloren paradijs te herwinnen door niet alleen liefde voor kunst te ontwikkelen, maar ook liefde voor wijsheid. Zoeken naar oude idealen en deze op nieuwe wijze vorm geven. Grensverleggend, niet te ver, maar dicht bij de mens, want we willen een bezielde binnen-wereld creëren. Een verbondenheid met de Ander en een sfeer tussen mensen. Authentiek aan authentiek koppelen om te kunnen ontsnappen aan het gevoel overbodig te zijn.

Van bijzonder belang is de rust in het zoeken naar fundamenten.
Rust in denken en werken, de bronnenstudie laten bezinken, een nieuwe taal met nieuwe beelden creëren en de metafysische behoefte tot uiting brengen door het evenbeeld van de mens te laten zien.

De filosoof Emmanuel Levinas ziet in het menselijk gelaat een moreel besef dat door de ander gewekt wordt. Het aangesproken worden door de ander noemt hij bevrijdend en gastvrij. Verlangen naar sociale rechtvaardigheid als eerste zorg van elk mens. De zin van het leven is de morele relatie tot de ander; verantwoording dragen voor anderen. Verlangen naar de metafysica, verlangen naar rechtvaardigheid en gelijkheid. Het is het begin van zelfkennis en zelfkritiek, want moreel besef komt niet uit onszelf voort maar in de benadering van de Ander.

Wat aansluit bij deze gedachten is de fantasievolle, doch zeer inspirerende trilogie "Sferen" van de Duitse filosoof Peter Sloterdijk, waarin de intieme sfeer tussen mensengezichten wordt beschreven. De ruimte tussen gezichten als een intimiteitveld, een krachtenveld waarbij vier ogen of twee harten versmelten. Het gaat dan niet alleen over liefde of verliefdheid, maar over waarheidsliefde, oorsprong, genade, dienstbaarheid en moed. Het is een ontmoeting tussen gezichten en mensen als een geluyskring.

Ter verduidelijking gebruikt Sloterdijk enkele fresco's van Giotto.

Zelf wil ik "de Kruisafname" van Rogier van der Weyden als voorbeeld stellen.

De sculpturale figuren zijn gefixeerd terwijl ze in volle beweging waren. Deze fixatie bewerkstelligt verstillings en een toneelmatige dramatiek. Het is bijna een beeldhouwwerk, het beeld wordt behouden, eeuwenlang.

De tragische expressie in dit schilderij wordt benadrukt door het spel van krommingen en tegen-krommingen alsof ze elkaars spiegelbeelden zijn. Maria's houding is een herhaling van de houding van haar zoon.

Een grote verbondenheid is te zien in de handen van Jezus en Maria die elkaar bijna raken en een enorme tederheid uitstralen. Tederheid die ook te zien is in de gezichten en in het lichaam van Christus. Alle figuren vormen een eenheid die symbool staat voor de verwantschap tussen schilderen en leven.

In deze oerscènes speelt de toverwerking van het gezicht een grote rol: het delen van vreugde in het verwelkomen van de Ander.

De kracht in de afbeelding zit in de geheimzinnigheid van het stralenveld tussen mensen. Een strijdperk van levensgeesten die via de ogen, maar ook via andere uitstralingen van het lichaam op elkaar inwerken. Een intimiteit tussen twee wezens, twee gelijksoortige delen tegenover elkaar.

Het herstellen van harmonie en verbondenheid die tot uitdrukking wordt gebracht in de verstilde beelden. Het is een samenkomen van emoties die niet sentimenteel of theatraal zijn.

De emotie is gericht op het ontmoeten, in gelaatsuitdrukking en in houdingen.

Deze bedachtzame schilderwijze komt tot uitdrukking in de roerloze gestalten, gestolde momenten die zorgvuldig zijn opgebouwd met dunne verflagen en die daardoor tederheid en breekbaarheid tonen.

Door deze manier van schilderen krijgt ieder detail een relatie met de betekenis van de schildering. Door de toewijding van de schilder ontstaat de verstillings die het eeuwenlang boeiend houdt.

De grootste kracht ligt in het peilen van de menselijke psyche, tot uitdrukking gebracht in vorm, kleur en plasticiteit. Het dóórdringen in de diepere lagen van het bewustzijn wordt volgens mij bereikt door een langzame manier van schilderen in lagen van kleur.

Een figuratief getransformeerd realisme, dat de band met de werkelijkheid behoudt, is volgens mij een voorwaarde om het voor iedereen verstaanbaar te maken.

Een onderwerp uit sociale of religieuze bron geeft zin en betekenis aan het kunstwerk; het onderwerp dicteert en geeft de beschouwer een houvast.

De dubbelzinnigheid die een kenmerk is van de figuratieve kunst, heeft het vermogen om onbewuste innerlijkheid te tonen naast de bewuste uiterlijkheid.

Het onderbewuste breekt door het bewustzijn en de rede heen.

De kunstenaar als tussenpersoon kan het vermogen ontwikkelen om het alledaagse zijn mysterie terug te geven en de epifanie, het goddelijke te laten zien.

Iets uitdrukken met zuiver schilderkunstige middelen waardoor vervreemding optreedt.

Er vindt een openbaring plaats die de authentieke eenheid van de mens en het mysterie herstelt. De openbaring wordt weer op gang gebracht als een zich plotseling tonende goddelijkheid die even snel weer verdwijnt.

Het alledaagse krijgt zijn mysterie weer even terug en de eenheid van de schepping is in een flits te aanschouwen.

Naar mijn gevoel zal de beschouwer de weg naar zijn innerlijk, zijn eigen scheppende verbeelding kunnen vinden en aanspreken om de epifanie te ervaren.

Dit is de esthetische ervaring die een anagogische werking heeft, heel even opgetild worden. Deze ervaring voert de mens boven het domein van de waarneembare

werkelijkheid uit naar het bovenzinnelijke. In de bovenzinnelijke ervaring vindt de mens inzicht. Deze zelf-ervaring wordt een zelf-verstaan als een ontmoeting met het meest eigenlijke: de oorsprong van de mens.

Daarvoor is onthechting nodig, de werkelijkheid loslaten en het ego overwinnen.

Totale leegte zoeken in denken en ervaren, om weer eenvoud tot stand te brengen die ook de intuïtie weer een kans geeft; weer onschuld in de verbeelding.

Zuiverheid, helderheid, eenvoud en rust hebben zeggingskracht én een troostende werking.

Door te abstraheren en de essentie te laten zien, gebaseerd op de alledaagse ervaringswerkelijkheid ontstaat een verwondering die contact maakt met het Verlangen naar het Andere ook al lijkt het onbereikbaar.

Het zoeken naar waarheid blijft zin geven aan leven en werken.

Door het zoeken binnen de menselijke ervaringen en begaan te zijn met alles uit het menselijk bestaan ontstaat het metafysische denken.

Dit denken noem ik ambachtelijk denken. Werken met grote zorg en aandacht zodat spirituele waarheden verschijnen die in het werk tot uiting komen.

Het liefst zoek ik naar de waarheid in figuratief getransformeerd realisme, een nieuwe werkelijkheid die bevrijdend is omdat het de besloten werkelijkheid openbreekt.

Het is toegankelijk voor alle mensen, alle godsdiensten, het is universeel.

Het goede houdt zich schuil en laat ons verlangen. Het visuele weerspiegelt het morele, het goede maar ook het kwade. Een aandachtige houding biedt ons de gelegenheid om de waarheid te achterhalen. Vanuit een nederige houding afwachten wat ons getoond wordt.

De Socratische methode (maieutiek), het opwekken van de sluimerende kennis die in de mens besloten ligt en wat ik zie als talent, is net zo belangrijk als de kennis die wordt overgedragen. Een middenweg tussen intuïtie en ratio is de waarheid die in het midden ligt. Kennis is macht. Talent is kracht.

De relatie tussen de schilder en zijn penseel, verf en doek is een alledaagse ervaring en is samen met rust en aandacht noodzakelijk om de relatie tussen de mens en het Andere te vinden. Ook de onbevangenheid van de kunstenaar, uit welke discipline dan ook, samen met het denken en het gereedschap geven het metafysische een mogelijkheid om het kunstwerk te transformeren en nieuwe perspectieven te bieden.

Alle kunstvormen zijn een uiting van geest, gevoel, geloof en liefde en altijd persoonlijk. Door emotioneel op afstand te blijven is men beter in staat om te beschouwen en laat men een bepaalde strengheid en onverstoorbaarheid zien die nodig is om het Andere zichtbaar te maken.

Kunst die emoties tot rust brengt.

Kunst als een idealer plekje in de wereld dat voor iedereen toegankelijk en intiem is.

Kunst als een hernieuwde verbinding van ideeën vanuit een gemeenschappelijk ideaal.

Maar dan wel een ideaal waarbij het hart betrokken is en voor de ziel wordt gezorgd.

Ervaringskennis die persoonlijkheden vormt en niet één soort mens.

De innerlijke kracht van de mens is de spil van religieus beleven. De mens moet eerst in zichzelf keren en de kracht tot scheppen ontdekken om daarna niet vanuit angst, maar vanuit vruchtbaarheid te leven en te werken.

Authentiek zijn door te verbeelden, te herscheppen en het bestaan weer glans te geven.

De metafysische behoefte als bron van waaruit de inspiratie ontspringt. De ingeving voor een nieuwe ambachtelijke en intuïtieve manier om de mens gestalte te geven.

Door terug te gaan naar de binnenwereld, de moederschoot, is de zoektocht niet alleen een uitgang maar ook de ingang naar identiteit.

Een eigen stijl scheppen met een eigen filosofie waardoor een karakter ontstaat.

Symbolen of metaforen maken het afwezige zichtbaar.

Via een symbolische werkwijze kan men op een eigentijdse manier de mens van deze tijd vorm geven en een geestelijke en intellectuele wereld laten zien.

Door alle goed en kwaad kritisch te bekijken kan harmonie ontstaan tussen mens en wereld en een symbool kan dan een bindend element van de gemeenschap zijn.

Door het vak met warme kracht te beheersen en door de diepgang van het ambachtelijk werken weer een spiritueel karakter te geven aan het kunstwerk.

De terugkeer van de mens door het weergeven van gebeurtenissen of door sprekende houdingen en handgebaren, door gelaatsuitdrukkingen die door de kijkrichting en oogopslag betekenis krijgen.

De kracht van subtiel en helder kleurgebruik symboliseert het denken en werken.

Door ritme in de compositie en het vereenvoudigen van volumes. Door de juiste maat te bepalen die niet dominant is maar een intieme sfeer geeft.

Door dit alles wordt de zeggingskracht voor de beschouwer groter en intenser. Een ontmoeting tussen kunstwerk en mens.

Het afgelopen jaar las ik de verhelderende boeken van de Belgische doctor in de oudheidkunde en kunstgeschiedenis en cultuurfilosoof Francis Smets. In zijn boek "Sophia's terugkeer" onderzoekt hij de betekenis en wortels van de religieuze crisis. In "De groefgangers" worden de dood en de kunst met elkaar in verband gebracht. Onlangs verscheen "Rozen in de knop", een dialoog over het metafysische en het postmetafysische. Ook in het boek "De Romantische orde" van de filosoof Maarten Doorman proef ik een dynamische en vernieuwende sfeer.

In deze theoretische reflecties voel ik mijn gesterkt in mijn denkbeelden en wordt mijn idee over de plaats van de kunst in de samenleving steeds duidelijker. Kunst gaat niet vooruit, maar verandert slechts. De wetenschap gaat vooruit en de kunstenaar kan een bijdrage leveren door het metafysische te verbeelden. Door ambachtelijk te werken, eigentijds te zijn binnen het menselijke, de mens en zijn gelaat af te beelden, te transformeren, te verstillen, rust, eenvoud en kleur te laten zien, metaforen te zoeken, duurzaamheid en diepgang ontwikkelen en vooral door authentiek te zijn en dit te delen met anderen. En zijn niet het primitieve en het naïeve de basis van al het scheppende werk?

In mijn cirkel is de metafysica mijn godin, de bron van waaruit inspiratie ontspringt. Naarmate ik langer werk en studeer verandert mijn cirkel. Wat niet van belang is valt eruit, het nieuwe komt binnen en het wezenlijke blijft bestaan. Mijn cirkel, mijn religie, mijn queeste, mijn stijl, mijn wetten. Mijn schrijven is een uitnodiging om te vergelijken en verbanden te leggen, zodat er een grote cirkel kan ontstaan met algemene wetten.

Chrisje van der Heyden-Ronde
September 2006

LITERATUUR

- Baumeister Th. *De filosofie en de kunsten*. 1999
Boekman 58/59 *Kunst en wetenschap*. 2004
Bor J. *Op de grens van het denken*. 2005
Burke P. *De Italiaanse Renaissance*. 1988
de Costa D. *Sprekende stiltes*. 1989
Doorman M. *De romantische orde*. 2004
Gijsbertsen B en Kirpestein J.W. (Red.) *De terugkeer van de mens*. 1999
Hermsen J.J. *Heimwee naar de mens*. 2003
de Jongh E. *Dankzij de tiende muze*. 2000
Kant I. *Over schoonheid*. 1978
Levinas E. *Het menselijk gelaat*. 1969
Sloterdijk P. *Sferen I en II*. 1998
Smets F. *Sophia's terugkeer*. 1988
Smets F. *De groefgangers*. 1996
Smets F. *Rozen in de knop*. 2005
van Tongeren P. *Deugdelijk leven*. 2003
Verhoeven C. *Rondom de leegte*. 1965